

**Pieter Van Havermaet, kunstschilder
(Sint-Niklaas 16 januari 1834 – Antwerpen 8 mei 1897)**

Korte biografie

Pieter Van Havermaet werd op 16 januari 1834 in Sint-Niklaas geboren. Hij stierf in Antwerpen op 8 mei 1897. Hij was de jongere broer van de beeldhouwer Frans Van Havermaet. Over Frans Van Havermaet schreef ik in 2006 al een uitgebreid artikel.

Pieter Van Havermaet trouwde op 28 mei 1864 met Maria Carolina Joanna Michaelsen (geboren in Antwerpen op 19 januari 1843). Hij kreeg vier kinderen: Franciscus Emilius, Waltherus Joannes, Carolus Petrus Maria en Léonia Albina Elisabeth.¹

In de jaren 1850 volgde hij een opleiding aan de Academie van Sint-Niklaas. Hij werd gevormd in de schilderklas van August De Wilde, vóór deze opleiding evolueerde naar een ambachtelijke beroepsopleiding. Uit deze klas kwamen enkele verdienstelijke schilders zoals Pieter Van Havermaet en zoals Constant Cap, die als schilder van genrestukjes interessante prijzen behaalde.²

Nadien studeerde Pieter Van Havermaet aan de Academie van Antwerpen. Met zekerheid kunnen we zeggen dat Van Havermaet student was tijdens de zomercursus van 1860, tijdens de wintercursus van 1861-1862 en tijdens de wintercursus van 1864-1865.³ Hij volgde er de cursus schilderen naar natuur. Zijn leerkrachten waren Jozef Van Lierus en J. Verschaeren.⁴ Twee van zijn medestudenten waren ook afkomstig van Sint-Niklaas, met name Constant Cap en Frans De Wilde.⁵ Andere medestudenten waren onder andere Piet Van Der Ouderaa, Karel Ooms en Willem Linnig. Van Havermaet debuteerde op het Antwerpse salon van 1867 als portretschilder.⁶

In 1886 werd de kunstenaar aangesteld bij Koninklijk Besluit als leraar aan de Koninklijke Academie van Antwerpen. Vanaf 27 september 1886 tot aan zijn dood doceerde Van

¹ Artesis Hogeschool, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen, modern archief, personeelsmap Pieter Van Havermaet.

² Smet, Jan, *Tekenen destijds – 175 jaar Stedelijke Academie voor Schone Kunsten Sint-Niklaas*, Antwerpen: Standaard, 1988, p. 50-52.

³ Artesis Hogeschool, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen, modern archief, studentenregister.

⁴ Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1861-1862, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1862, p. 36.

⁵ Artesis Hogeschool, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen, modern archief, studentenregister.

⁶ Devisscher, Hans, *Bloemen in de Schilderkunst van de 16^{de} tot de 20^{ste} eeuw*, Gemeentekrediet, 1996, p. 124.

Havermaet het vak 'Teekening der figuur naar het leven en naar het antiek'. Ondanks het feit dat Pieter Van Havermaet schilder was, doceerde hij dus niet schilderen maar tekenen. Voor zijn prestaties aan de Academie van Antwerpen ontving de kunstenaar een jaarwedde van 3000 frank.⁷

Vanaf het schooljaar 1895 tot zijn dood mocht Van Havermaet nog een tweede lessenspakket geven aan dezelfde instelling, met name het vak 'geschaduwde teekening naar pleister, borstbeeld, enz.'⁸ Zijn jaarwedde nam op dat moment met 1000 frank toe.⁹ Van Havermaet werd na zijn overlijden opgevolgd door Pieter Verhaert, die op dat moment reeds leraar aan de Academie was en die zijn vakken zou overnemen.

Van Havermaet gaf niet alleen les aan de Koninklijke Academie van Antwerpen. Hij onderrichte bovendien in eigen huis een 'dames-leergang', die zeer druk bezocht werd. Karel Mertens schilderde ooit een tamelijk groot stuk met als titel *De leerlingen van P. Van Havermaet*.¹⁰

Naast lesgeven, schilderde Van Havermaet in opdracht van de bemiddelde bourgeoisie. Zijn portretten vielen zo danig in de smaak dat hij lange tijd de portretschilder bij uitstek was in de Antwerpse metropool. Zo schilderde Van Havermaet bijvoorbeeld Lamorinière, een Antwerpse landschapsschilder, die op een gegeven moment in dezelfde straat woonde als de kunstenaar.¹¹

De kunstenaar werkte ook een periode in het buitenland. In het Journal des Beaux-Arts van 1879 lezen we dat Pieter Van Havermaet onlangs verhuisde naar Londen om daar enkele werken te realiseren. Wanneer exact en hoe lang de schilder in Londen werkte is moeilijk te achterhalen, maar we kunnen er van uitgaan dat Van Havermaet zich reeds voor 15 januari 1879 in Londen bevond en dat hij het portret van Samuel Laing (zie verder) dan reeds geschilderd had.¹²

In het jaar 1881 kreeg Pieter Van Havermaet de titel van Ridder in de Leopoldsorde.¹³ In 1892 werd hij Officier in de Leopoldsorde.¹⁴

⁷ Artesis Hogeschool, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen, modern archief, personeelsmap Pieter Van Havermaet.

⁸ Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1894-1895, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1895, p. 6 & 28.

⁹ Artesis Hogeschool, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen, modern archief, personeelsmap Pieter Van Havermaet.

¹⁰ P.d.M., Piet Van Havermaet, in: *De Schelde*, 8-9-1924.

¹¹ P.d.M., Piet Van Havermaet, in: *De Schelde*, 8-9-1924.

¹² *Journal des Beaux-Arts et de la Littérature*, 15-01-1879 p. 1.

¹³ Exposition Générale des Beaux-Arts, 1881, *Catalogue explicatif*, Bruxelles, Imprimerie Ad. Mertens, Rue d'Or, 12.

¹⁴ XXXVe Exposition, 1792- centenaire -1892, Salon de 1892, catalogue des tableaux et objets d'art exposés au Casino, 2e édition.

Een leuke anekdote over Pieter Van Havermaet is dat hij ook haarkapper en baardsnijder was. Elke zaterdag en zondag was zijn atelier omgevormd tot kapsalon. Zijn klanten waren allemaal kunstenaars en werden kosteloos bediend.¹⁵

Afb. 1: Foto van Pieter Van Havermaet (Modern Archief Academie Antwerpen)

Leermeesters van Pieter Van Havermaet

In de jaren 1850 was de leermeester van Van Havermaet August De Wilde (Lokeren 02/06/1819 - 07/10/1886). August De Wilde werd zelf gevormd in de Academie van Sint-Niklaas, waar hij voornamelijk de lessen naar levend model volgde. Daarnaast volgde hij onder andere les over plaasteren beelden, plaasteren hoofden en over doorzichtkunde. Na zijn opleiding in Sint-Niklaas, bekwaamde hij zich verder aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen, waar hij les kreeg van Gustave Wappers.

De Wilde gaf nadien les aan de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten in Sint-Niklaas. Hij werd er directeur in het jaar 1851. Hij was gedurende 35 jaar bestuurder van de Academie. Tijdens de periode dat hij directeur was, gaf hij ook les aan de hoogste graad. De Wilde was bovendien ook medeoprichter van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas in 1861.

August De Wilde behaalde in 1870 de prijs voor schilderkunst met het werk *De liefde in de maneschijn* in een wedstrijd georganiseerd door de société Dunkerquoise. In 1879 was er een tentoonstelling in de Academie, waar hij het portret van Koningin Maria Hendrika, gemalin van Leopold II, tentoonstelde. Dit werk is een kopie van een portret gemaakt door Gaillait. Ook in 1882 deed De Wilde mee aan een tentoonstelling in Antwerpen.¹⁶

Onder de belangrijkste leerlingen van August De Wilde citeren we Pieter Van Havermaet, Constant Cap, zijn zoon Frans, Jozef Janssens de Varebeke, Ernest Wante, Leo Steel en August Audenaert. August De Wilde was in de eerste plaats een portretschilder. In het Stedelijk Museum van Sint-Niklaas vinden we ook nog enkele genretaferelen van zijn hand.

Pieter Van Havermaet kreeg op de Academie van Antwerpen in de jaren 1860 tot en met 1865 les van Joseph Van Lierus (Boom 23/11/1823 – Mechelen 29/02/1876). Deze man was gespecialiseerd in genretaferelen, portretten en historietaferelen. Van Lierus kreeg reeds op jonge leeftijd tekenles in Brussel. Nadien verhuisde hij met zijn ouders naar Antwerpen. Daar studeerde hij in het atelier van Gustave Wappers en aan de Koninklijke Academie van Antwerpen, die hij in 1844 verliet. In 1847 stelde Van Lierus voor de eerste keer tentoon op het Salon van Gent met drie werken. Vanaf dan, tot aan het einde van zijn carrière, stelde

¹⁵ P.d.M., Piet Van Havermaet, in: *De Schelde*, 8-9-1924.

¹⁶ *August De Wilde (1819 – 1886) Frans De Wilde (1840 – 1918) 19^{de} eeuwse portretschilders van Sint-Niklaas*, 14 sept. – 16 nov. 1986, Stedelijk Museum Sint-Niklaas.

Van Lerijs regelmatig tentoon op de Triennale Salons. In 1851 verkreeg Van Lerijs een gouden medaille op het Salon van Brussel voor zijn bekende werk *Paul en Virginie*. Het jaar daarop bezocht de koningin van Engeland het Salon van Antwerpen en kocht het werk *Premier né* van Van Lerijs, om het in het kasteel van Windsor te hangen.

In 1854 werd Van Lerijs aangesteld als leraar schilderkunst aan de Academie van Antwerpen. In 1870 verkocht Van Lerijs op het Salon zijn werk *Lady Godiva* aan de kunsthandelaar Henry Graves van Londen. Graves toonde het werk in verschillende grote steden van Engeland. Misschien werden voor Van Havermaet de banden met Londen via zijn leermeester Van Lerijs gesmeed.

Van Lerijs was in de eerste plaats de schilder van de vrouw. Er zijn talloze werken waarin de vrouw een prominente plaats inneemt: Eva, Assepoester, Esmeralda, Jeanne d'Arc... Daarnaast maakte Van Lerijs ook werken waarin het kinderlijke en het moederschap naar voren treden. Veel van deze werken zijn composities met zeer zachte emoties. Daarnaast schilderde Van Lerijs ook portretten. Meestal waren het zeer nobele en mooie modellen die zich door Van Lerijs lieten portretteren. We kennen ongeveer een twaalfstal vrouwenportretten en een vijftal herenportretten van Van Lerijs.

Door de keuze van zijn onderwerpen en de emoties die gepaard gingen met zijn personages, behoorde Van Lerijs tot de romantische school. Door de uitvoering van zijn schildertechniek behoorde Van Lerijs veeleer tot de neoklassieken.

De laatste levensmaanden leed Van Lerijs aan een hersenvliesontsteking, hetgeen zijn geest vertroebelde. Hij stierf in een ziekenhuis in Mechelen.¹⁷

Woonplaatsen van de kunstenaar

Pieter Van Havermaet werd net zoals zijn broer geboren in Sint-Niklaas. De kunstenaar vestigde zich later in Antwerpen. Tijdens zijn studentenjaren woonde Van Havermaet onder andere in de Kathelijnnevest 36, in Klapdorp 125 en in de Dambruggestraat 161.¹⁸ Nadien woonde de kunstenaar in de rue de la Provence 266.¹⁹ In 1873 liet Van Havermaet een kunstenaarswoning optrekken in de huidige Lamorinièrestraat 155 – het vroegere rue de la Provence (sud) 169 en het verlengde van de straat waar hij eerst woonde. Het huis bestaat nog steeds. Het is een huis in eclectische stijl. Uit het bouwdoossier vallen aannemer noch

¹⁷ Académie Royal des Sciences des Lettres et des Beaux-Arts, La Biographie Nationale, Personalités. <http://www.academieroyale.be> opgehaald op 9-11-2016.

¹⁸ Artesis Hogeschool, Koninklijke Academie voor Schone Kunsten Antwerpen, modern archief, studentenregister.

¹⁹ Exposition Nationale, Catalogue des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et dessin, exécutés par des artistes vivants et exposés au salon d'Anvers, ouvert par la Société Royale pour l'Encouragement des Beaux-Arts, le 11 Août 1867, Anvers, Imprimerie de J.P. Van Dieren et Comp.

ontwerper af te leiden. De woonst heeft een gevelbreedte van drie traveeën en drie bouwlagen onder een zadeldak.²⁰ De kunstenaar behoorde dus tot de rijke burgerij.

De kunstschilder werd op een gegeven moment naar Engeland geroepen. Hij kreeg namelijk de opdracht om enkele vooraanstaande burgers te portretteren. Om deze opdrachten te kunnen volbrengen besloot Van Havermaet om een verblijfplaats in Londen te zoeken. Dit pand was gelegen op het St. Jame's Place nr. 12.²¹ Dit bevallige pleintje is gelegen in hartje Londen, vlak bij Green Park en Hyde Park. Het zou ons te ver leiden om uit te zoeken of dit huis gehuurd, gekocht dan wel verworven zou zijn omwille van zijn opdrachten.

Afb. 2: Portret van François Bongaerts (1861, stadhuis Sint-Niklaas)

Werk van Pieter Van Havermaet: stilistisch

Een deel van het werk van Pieter Van Havermaet kan neoclassicistisch genoemd worden. Op de Academie van Antwerpen kwam de kunstschilder terecht in een milieu dat neoklassiek was en onderrichtte hij de classicistische stijl in zijn tekenlessen. Het woord classicisme of neoclassicisme wordt gebruikt voor de 18^{de} en 19^{de} eeuwse kunst die door de klassieke cultuur werd geïnspireerd. Men had genoeg van de bombastische dramatiek van de barok en de uitbundige decoratie van de rococo. Men vond deze stijlen decadent, en te veel geassocieerd met de Kerk en de aristocratie, waar men steeds kritischer tegenover stond. Als reactie keerde men terug naar strenge, heldere en zuivere vormen. In tegenstelling tot de renaissance volgde het classicisme de klassieken niet naar de geest, maar naar de letter. Het classicisme voelde niets voor de vrijheid waarmee de renaissance, de barok en de rococo nieuwe vormen had gegeven aan de Griekse en Romeinse kunst. Het neoclassicisme is eerder een slaafse nabootsing van de antieke kunst.

Studenten leerden traditionele technieken om historische en mythologische onderwerpen in heldere composities vast te leggen. Op de belangrijkste academie van Frankrijk, de École des Beaux-Arts, werd bij de studie van het menselijk lichaam eerst met gipsmodellen geoefend en vervolgens met levende modellen gewerkt. Lessen anatomie en perspectief werden aangevuld met geschiedenisonderwijs. De studenten mochten op de academie alleen tekenen; in schildertechnieken bekwaamden zij zich door bij een atelier in de leer te gaan.²² Dit was ook het geval op de Antwerpse Academie, waar Pieter Van Havermaet tekenlessen naar antiek, plaaster en levend model gaf.

²⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed, 2016, Kunstenaarswoning Pieter Van Avermaet, ID 302196, online database <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/302196> opgehaald op 25-08-2016.

²¹ Graves, Henry en Bell, George, *The Royal Academy of Arts: a complete dictionary of contributors and their work from its foundation in 1769 to 1904*, 1906, vol. VIII, p. 71.

²² Blogspot Kunst 19^{de} eeuw <http://kunst-19e-eeuw.blogspot.be/p/neoclassicisme.html> opgehaald op 13-09-2016.

Het grootste deel van het werk van Pieter Van Havermaet is echter realistisch. Rond het midden van de 19^{de} eeuw kwam de realiteit van alledag en de waarneming daarvan centraal te staan in de beeldende kunst. Het empirisme in de wetenschap en de ontwikkeling van de fotografie legden de nadruk op het kijken naar de 'objectieve' en materiële werkelijkheid. De toenemende ontwikkeling van de industrie, het leven in de grote stad, de maatschappelijke positie van de burgerij en de problemen van het gewone volk hadden hun weerslag op de kunst en kunstenaars. In de literatuur, de beeldende kunst, en het theater namen gewone burgers en het volk de plaats in van mythologische en historische figuren.

In 1848 braken in veel Europese steden revoluties uit, als gevolg van de slechte economische toestand. Veel mensen waren werkeloos. Mislukte graan- en aardappeloogsten veroorzaakten hongersnood.

In de geïndustrialiseerde samenleving groeide de bevolking snel. Door de trek van het platteland naar de stad was een stedelijk proletariaat ontstaan, wat leidde tot nieuwe sociale structuren. Burgers die van de economische ontwikkelingen hadden geprofiteerd, behoorden tot de welgestelde *bourgeoisie*. Maar de arbeiders leefden in bittere armoede.

Onder invloed van de industriële en maatschappelijke ontwikkelingen ontstond meer aandacht voor de realiteit van het heden. De kunst richtte zich op de gewone werkelijkheid.²³ Van Havermaet maakte verschillende werken waarin de gewone man in zijn alledaagse klederdracht en bezigheden wordt weergegeven. Een typevoorbeeld hiervan is *De straatveger*, een werk dat momenteel in het KMSK Antwerpen hangt. Ook bepaalde leerlingen van Van Havermaet bekwaamden zich verder in dit realisme. Denk maar aan Eugene Van Mieghem, die het leven in de Antwerpse haven in beeld heeft gebracht (zie verder).

Van Havermaet was in de eerste plaats portretschilder. De portretkunst in de schilderkunst is op het eerste gezicht minder verhalend dan andere takken in de schilderkunst. Nochtans wordt in het portret het vertellende, het pittoreske overstegen. De persoonlijkheid van de geportretteerde kan de artiest in die mate inspireren dat ze hem in staat stelt werken te scheppen van een hoogste verfijning. De kunstenaar heeft ook de keuze of hij zijn model wil verbeteren, waarheidsgetrouw wil weergeven of zelfs deformeren.²⁴ Van Havermaet schilderde waarheidsgetrouw.

Inhoudelijk gezien is het portret tijdsgebonden. Zo zien we in de loop van de geschiedenis veranderingen qua klederdracht, kapsel en de eventuele juwelen die gedragen werden. Het uitbeelden van het gelaat, als diepmenselijke expressie, echter, heeft een

²³ Blogspot Kunst 19^{de} eeuw <http://kunst-19e-eeuw.blogspot.be/p/realisme.html> opgehaald op 13-09-2016.

²⁴ *August De Wilde (1819 – 1886) Frans De Wilde (1840 – 1918) 19^{de}-eeuwse portretschilders van Sint-Niklaas*, 14 sept. – 16 nov. 1986, Stedelijk Museum Sint-Niklaas.

eeuwigheidswaarde. Men kan stellen dat werken die een appèl doen op het gelaat, niet louter als uiterlijke vorm, maar als spiegel, of toegang tot het innerlijke, een eeuwigheidskarakter krijgen.²⁵ Zo zijn de werken van Pieter Van Havermaet, ondanks zijn soms academisch realisme en techniek, steeds vol aandacht voor de psychologie en de menselijke eigenheid van zijn modellen.

We kunnen portretten rangschikken en typeren naar stijl (realistisch, kubistisch...), naar vorm (kop, borst, ten voeten uit) of naar onderwerp (een edele, een oude boer, een kinderportret, een zelfportret...). In het oeuvre van Pieter Van Havermaet zien we heel veel onderwerpen verschijnen. De portretschilder maakte zowel doeken van rijke burgerij, van kinderen, van de gewone (arme) man, of zelfs van historische figuren (bijvoorbeeld het portret van pater Seghers, dat zich in de Arenbergsschouwburg bevindt). Ook qua vorm zien we bij Van Havermaet een hele waaier van mogelijkheden waarop de geportretteerde is afgebeeld: een kniestuk, ten voeten uit, halflijfs, tot onder de schouders enz.

Ook de benadering kan verschillend zijn, naar gelang het om een psychologische visie, een beschrijvende of zelfs een fotografische visie gaat. Veel portretten die Van Havermaet van rijke burgerij maakte, hebben dit fotografische aspect. Denk maar aan het prachtige werk dat Van Havermaet in Engeland maakte van Samuel Laing (zie verder). Deze werken zijn echter meer dan een fotografische weergave van het model. Zonder het model te kennen, kan men de karaktereigenschappen en de uitdrukking van de figuur aflezen.

Bepaalde andere werken van de kunstenaar zijn duidelijk veel minder fotografisch opgevat. Zij zijn veeleer psychologisch opgevat zonder dat men de indruk krijgt naar een foto te kijken. Ook de techniek van het schilderen is dan anders. Van Havermaet schildert dan met veel expressie en met meer vrijheid. Een voorbeeld is het portret van Willem Linnig, bezit van het Stedelijk Museum van Sint-Niklaas.

Afb. 3: De straatveger (1890, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen)

Werk van Pieter Van Havermaet: enkele voorbeelden

Het is niet mogelijk om zoals bij Frans Van Havermaet een complete oeuvrecatalogus op te stellen met de belangrijkste gerealiseerde kunstwerken. Bijna elk werk van Frans Van Havermaet staat vermeld in de krant *De Klok van het Land van Waes*. Het werk van Pieter Van Havermaet is niet zo goed gedocumenteerd. Bijvoorbeeld: we vinden Pieter Van Havermaet terug in de saloncatalogi van de jaarlijkse Salons voor Schone Kunsten. Spijtig genoeg staat er bij de beschrijving van zijn tentoongesteld werk enkel de beginletter van de geportretteerde vermeld. We hebben dus geen zekerheid welke portretten Van Havermaet tentoonstelde op deze kunstsalons.

²⁵ Idem.

Toch zijn er bepaalde instellingen die ons documentatie kunnen verschaffen over het oeuvre van deze kunstenaar. In de eerste plaats zijn dit musea: het Stedelijk Museum van Sint-Niklaas, het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten van Antwerpen, het Museum het Vleeshuis van Antwerpen, het MAS te Antwerpen, de Académie Royale des Sciences, Lettres et Beaux-Arts en musea van het Verenigd Koninkrijk. Ook de fototheek van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium bevat enkele werken van de kunstenaar.

Vermoedelijk zijn tal van werken van Pieter Van Havermaet in privébezit beland. Dit kunnen we afleiden uit veilingresultaten (te vinden op het internet) van werk van Van Havermaet. Meestal gaat het hier om portretten zoals *Fillette à sa poupée*²⁶ en *Femme Italienne*.²⁷ Het Antwerpse veilinghuis Campo heeft in het verleden ook al werk van de schilder verkocht.

In het Stedelijk Museum van Sint-Niklaas bevinden zich tal van werken van Van Havermaet. De meeste zijn portretten, zoals *Vrouw met kanten kraag* (1855), *Portret van Willem Linnig* (1876) en *Vrouw met blauwe strik* (1866).²⁸ Deze laatste figuur werd door Frans Van Havermaet ook in terracotta gemaakt (is dit de moeder van de kunstenaars?). Verder zien we ook een merkwaardig werk van *Christus op stro*, een uitbeelding van de dode Christus en een kopie naar P.P. Rubens.²⁹

Bijna alle werken van Pieter van Havermaet zijn olieverf op doek. Om een dergelijk werk te realiseren wordt op een houten spieraam een linnen doek gespannen en vastgehecht. Vervolgens wordt er een grondlaag aangebracht op het linnen. Hierop maakt de kunstenaar de tekening, die gebruikt wordt als basis voor het schilderen. Olieverf heeft als kenmerk zeer traag uit te drogen omdat de olie gemengd wordt met terpentijn en de olie zeer traag uithardt. Dit heeft als voordeel dat de kunstenaar zeer lang kan werken met de verf.

Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen bezit drie werken van de schilder: *Portret van Amélie Baschwitz*³⁰, *Portret van Armand Auger*³¹ en *Portret van een*

²⁶ Artnet: fillette à sa poupée

<http://www.artnet.com/artists/pieter-van-havermaet/fillette-à-sa-poupée-8vEBAuO96fie8bS3Q6kZiw2>
opgehaald op 28-08-2016

²⁷ Artnet: femme italienne

<http://www.artnet.com/artists/pieter-van-havermaet/femme-italienne-VeoD9UOEyruoA2y5Y-ng1Q2>
opgehaald op 28-08-2016.

²⁸ Nauts, Herman, *Catalogus Stedelijk Kunstbezit Sint-Niklaas*, In opdracht van het Stadsbestuur van Sint-Niklaas, 1988.

²⁹ Idem.

³⁰ Fototheek Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, online database: portret van Amélie Baschwitz
<http://balat.kikirpa.be/object/99491>

³¹ Fototheek Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, online database: portret van Armand Auger
<http://balat.kikirpa.be/object/130446> opgehaald op 25-08-2016.

Antwerpse straatveger.³² De eerste twee portretten zijn ten voeten uit en zijn meer dan één meter groot.

Een aantal werken van dichterbij bekeken

Afb. 4: Portret van François Lamorinière (1870, Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten Brussel)

1. Portret van François Lamorinière (zie afb. 4)

Deze olieverf op doek meet 134 op 95,5 cm. Het kniestuk bevindt zich in de Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone kunsten en is onderaan rechts gesigneerd en gedateerd *P. Van Havermaet, Antwerpen 1870*. In tegenstelling tot vele andere werken Van Van Havermaet, is de geportretteerde hier buiten afgebeeld. Logisch ook, want Lamorinière was landschapsschilder. Lamorinière is rechtopstaand afgebeeld, hij leunt tegen een staander in hout. In de directe achtergrond zien we bomen. In de verte zien we de kathedraal van Antwerpen. We zien ook een aantal attributen: in zijn linkerhand houdt Lamorinière een schilderspallet en penselen vast. In zijn rechterhand houdt hij een pijp. Links naast hem staat een schildersezels met een doek op. Op dit geschilderde doek, staat de signatuur en de datum van het werk.

Dit werk heeft een realistische inslag. In het kleurgebruik zien we veel aardetinten, bijvoorbeeld in het lichtbeige pak van Lamorinière. Dit is een kenmerk van de realistische schilderkunst. Het schilderij is geschilderd in het hier en in het nu: Lamorinière poseert bij zijn werk als schilder. Hij heeft de attributen vast, die hij bij het schilderen ook gebruikt. Het realisme wil in dit werk een soort van beschrijvende kunst zijn, waarbij als het ware een verhaal wordt verteld over de geportretteerde. We kunnen zien dat het een schilder is en aan de hand van de toren in de verte kunnen we zien dat hij zich in het Antwerpse bevindt. De compositie van dit werk is evenwichtig en eenvoudig. Lamorinière staat in het midden van het doek. Zijn lichaam is naar links georiënteerd, zijn hoofd naar rechts. Het realisme wil een reactie zijn op onder meer de romantiek, die de werkelijkheid soms tracht om te buigen naar droombeelden. Dit werk getuigt van een onbevooroordeelde weergave van de werkelijkheid en de persoonlijke stemming hierbij. We zien hier een man uit de welgestelde bourgeoisie, die zelfzeker poseert bij zijn werk. Dit schilderij is dus wel realistisch, maar het is zeker geen 'sociaal' realisme, dat de economische problemen en de arme arbeider in de 19^{de} eeuw trachtte weer te geven. Aangezien het een bekend persoon is in zijn alledaagse bezigheden, kunnen we stellen dat dit een 'genre-achtig' stuk is.

2. Portret van Pater Seghers (zie afb. 8)

³² Fototheek Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, online database: een Antwerpse straatveger <http://balat.kikirpa.be/object/130445> opgehaald op 25-08-2016.

Als we een link leggen met de beeldhouwer Frans Van Havermaet, zouden we dit werk kunnen vergelijken met het bronzen monument van Mercator, dat Frans Van Havermaet voor het plein van Rupelmonde maakte. Dit werk kadert in een neogotische kunsttraditie. Na de onafhankelijkheid van België in 1830, moest het nieuwe koninkrijk zijn eigen identiteit herontdekken en het volk bewust maken van zijn rijke geschiedenis en opbloeiend heden. Dit gebeurde enerzijds door het optrekken van verschillende openbare monumenten, zoals het Mercatorbeeld, maar ook door bijvoorbeeld het portret van Pater Seghers van Pieter Van Havermaet.

Het werk heeft een sterke didactische waarde. Het maakt namelijk deel uit van een ensemble van zesentwintig schilderijen die een panorama toonden van roemrijke figuren uit het verleden van Antwerpen. Deze schilderijen waren destijds ondergebracht in de Grote Zaal of de Feestzaal van het Kunstverbond (de huidige Arenbergsschouwburg). Meer informatie over dit werk vindt u terug onder het titeltje *Van Havermaet en het Kunstverbond*.

3. Portret van Amélie Baschwitz (zie afb. 5)

Pieter Van Havermaet stelde regelmatig kinderportretten tentoon op de Salons voor Schone Kunsten. Hij deed dit in Antwerpen in 1870, in Brussel in 1872, in Brussel in 1875, in Antwerpen in 1876, in Gent in 1880 en in Antwerpen in 1891. Vermoedelijk heeft hij dus vele kinderportretten geschilderd. In de inventaris die ik maakte over het oeuvre van de kunstenaar, staan een 5-tal kinderportretten met foto. Het meest interessante kinderportret dat ik terugvond tijdens het onderzoekswerk, is dat van Amélie Baschwitz.

Deze olieverf op doek meet 129 op 76 cm. Het is een portret ten voeten uit van een rechtopstaand meisje. Haar lichaam is iets naar rechts gedraaid, haar hoofd zo goed als frontaal. Ze draagt een donkerpaarse jurk en bruine bottines. In haar haar zit een zwarte diadeem. Ze heeft oorbelletjes aan. In haar linkerhand houdt ze een brief vast. Naast haar staat een plant in een emmer. Dit werk is in een rijk interieur geschilderd: op de grond tapijt en achter haar een (houten?) lambrisering. Het werk is rechts in het midden gesigneerd en gedateerd met *P. Van Havermaet 1876*.

Afb. 5: Portret van Amélie Baschwitz (1876, Museum voor Schone kunsten Antwerpen)

Doorgaans bleef Van Havermaet trouw aan de traditionele opvatting van het portret. In het kinderportret van Amélie Baschwitz heeft hij zich kennelijk meer vrijheid veroorloofd. Het portret is immers opgevat als een genrestuk, een voorval uit het dagelijkse leven. Het jonge meisje poseert naast een plant waarvan de bloemknoppen (symbolisch?) nog niet ontkoken zijn, met in haar hand een nieuwjaarsbrief (?) gericht aan haar Cher papa. Jan Verhas schilderde met veel succes vergelijkbare kinderportretten opgevat als een genretafereel.³³

³³ Devisscher, Hans, *Bloemen in de Schilderkunst van de 16^{de} tot de 20^{ste} eeuw*, Gemeentekrediet, 1996, p. 124.

Van Havermaet gebruikt in dit werk, en voornamelijk in de achtergrond, veel oker. Dit is een aardepigment. Dit contrasteert sterk met het donkerpaarse kleedje van Baschwitz. Het oker in de achtergrond loopt dan weer naadloos over in de vergulde kader met bloemen. Zoals bij een aantal werken van Van Havermaet zien we hier terugkerende elementen: een bloementapijt en een lambrisering, met daarboven (geschilderde?) motieven. Deze elementen komen ook voor bij het portret van Maria de Wyndt (1895) en bij het portret van Samuel Laing. Een houten, gestoffeerde stoel, al dan niet met getorste spijlen, vinden we ook regelmatig terug bij genre-achtige werken van Van Havermaet, bijvoorbeeld bij het portret van Armand Auger (1889), bij het portret van Charles Philippe Isidore Moureau (1894) en dat van zijn vrouw Maria de Wyndt (1895) en het portret van Samuel Laing. Blijkbaar zocht Van Havermaet in sommige gevallen naar een gepast decor en zette hij daar elementen zoals een stoel en een tafeltje. Sommige schilderijen van Van Havermaet zijn dus in scène gezet. Misschien waren deze elementen en dit decor statussymbolen voor de burgerij.

4. Portret van een Antwerpse Straatveger (zie afb. 3)

Ook dit schilderij is een olieverf op doek. Het meet 67 op 52 cm. We zien hier een oudere man met een lange baard en een hoed op het hoofd. Hij wordt afgebeeld tot net boven de schouders. Zijn lichaam is iets naar rechts gedraaid, terwijl zijn hoofd frontaal afgebeeld is. In zijn linkerhand, die hij ter hoogte van de borst houdt, zien we de bovenkant van een veegborstel. Zijn rechterhand is niet zichtbaar. Hij draagt een oude dikke jas. Zijn huid is sterk gerimpeld. De achtergrond van het werk is monochroom en donker. We kunnen stellen dat dit werk opgevat werd als genrestuk. We zien de man namelijk in zijn werktenu, met bezemsteel als werkattribuut. Deze man is anoniem. Bovendien is dit één van de weinige werken van Pieter Van Havermaet die men 'sociaal realistisch' zou kunnen noemen. In dit werk werd gestreefd naar het weergeven van een ongeïdealiseerde werkelijkheid. De straatveger wordt voorgesteld in zijn reële, versleten klederdracht. Zijn baard is onverzorgd en aan zijn rimpels en in de blik in zijn ogen kan men sporen van hard labeur aflezen. Ook de techniek van het schilderen is naar verhouding met de realistische schilderkunst: veel aardetinten en realistische verhoudingen en kleuren.

Dit werk is een aanklacht tegen de slechte economische toestanden en de armoede in de 19^{de} eeuw. Het is gericht op de sociaal menselijke toestand van arbeid en ellende. Naast Pieter Van Havermaet waren bijvoorbeeld Constantin Meunier en Eugene Van Mieghem (leerling van Van Havermaet aan de Academie van Antwerpen) kunstenaars die vele werken in deze stijl maakten.

5. Portret van Charles Philippe Isidore Moureau (zie afb. 6)

Dit kniestuk meet 141 op 96 cm. Op vlak van compositie zijn er veel overeenkomsten met het werk van Samuel Laing (zie verder). Zo zien we een gestoffeerde houten stoel met getorste spijlen. We zien ook een tafel met een groen tafellaken. De rechterhand van

Moureau bevindt zich net zoals bij Samuel Laing op tafel en houdt een boek vast. Bij Samuel Laing wijst de rechterhand naar een document dat op tafel ligt. Een verschil met het portret van Laing is, dat Moureau rechtstaat, terwijl Laing neerzit. De achtergrond van dit werk is veeleer sober opgevat: een muur in monochrome aardepigmenten. Het portret maakt echter deel uit van een dubbelportret: ook de vrouw van Moureau werd ongeveer op dezelfde manier geschilderd. In dit portret zien we wél een lambrisering en een schilderij met water en bloemmotieven op de achtergrond.

Charles Philippe Isidore Moureau was voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg van Antwerpen. Hij wordt afgebeeld in toga met een sjerp in de Belgische driekleur. Dat dit een genre-achtig schilderij is, kan men zien aan het feit dat Moureau in werktenue is en dat hij een boek vasthoudt dat hij met zijn wijsvinger op een bepaalde bladzijde houdt. Het is net alsof hij iets heeft opgezocht in het boek, het boek even aan de kant legt, en ons wil vertellen wat hij gelezen heeft. Dit werk werd tentoongesteld op de wereldexpo van Antwerpen in 1894.

6. Portret van Samuel Laing (zie afb. 9)

Dit werk is ontstaan in de 'Londense periode' van Pieter Van Havermaet. Het is één van zijn topwerken en is destijds ook met zeer lovende kritieken onthaald (zie verder). Samuel Laing (12 december 1812 – 6 augustus 1897) was secretaris en administratief beheerder van de spoorwegen. Hij was ook een politiker (minister van financiën in Indië) en auteur over wetenschap en godsdienst tijdens de Victoriaanse periode. Deze olieverf op doek is een monumentaal werk van 196 op 126 cm. Het is gesigneerd en gedateerd. Het levensgrote werk is ten voeten uit en is geschilderd in een rijk interieur. Samuel Laing zit naast een tafel in een houten gestoffeerde stoel. Hij heeft zijn benen gekruist. Zijn linker arm rust op de leuning van de stoel. Zijn rechter arm ligt op de tafel en wijst naar een document dat eveneens op tafel ligt. Op diezelfde tafel ligt ook een boek. Op de grond ligt tapijt en achter Laing zien we een houten lambrisering. Boven deze lambrisering bevindt zich een schilderij met een waterpartij en bloemmotieven.

Het kunstwerk is een bijna fotografische weergave van de werkelijkheid. Van Havermaet schildert de stoffelijke materialen zoals het tapijt, de houten stoel en de achterwand alsof ze gefotografeerd zouden zijn. De geportretteerde is zeer realistisch afgebeeld. Van Havermaet heeft naast het fotografische aspect in dit werk, eveneens aandacht voor de psychologie en de menselijke eigenheid van het model. Samuel Laing kijkt de toeschouwer recht in de ogen. Hij heeft een ernstige, intelligente en voorname blik. Ook het kleurgebruik in dit werk is eigenaardig. We zien hier de combinatie van oranje en groen van het tapijt. Deze kleuren zijn bijna complementair en versterken elkaar. Op die manier komen ze ook meer op de voorgrond te staan. Op de achterwand van het werk zien we dan weer minder warme kleuren, zoals blauw, waardoor dit onderdeel letterlijk meer de achtergrond uitmaakt. Dit werk is een genre-achtig schilderij. We zien hier een man van de rijke bourgeoisie, die in zijn

vertrouwde omgeving rustig aan een tafel zit. Door het feit dat hij met zijn vinger naar een document wijst, lijkt het alsof hij met iets bezig is en de toeschouwer wil vertellen wat er op dat papier staat.

Afb. 6: Portret van Charles Philippe Isidore Moureau (1894, depot MAS Antwerpen)

7. Portret 'voor' Willem Linnig (zie Afb. 7)

Dit schilderij staat aangeduid in de catalogus van het Stedelijk Kunstbezit van Sint-Niklaas als het portret van Willem Linnig. Het meet 56 op 45 cm en is gedateerd 1876. Bij de signatuur staat *Aan mijnen vriend Willem Linnig*. Willem Linnig was een medestudent van Van Havermaet aan de Academie van Antwerpen. Maar is de geportretteerde wel Willem Linnig? Vermoedelijk niet, want Linnig werd geboren in Antwerpen in 1842. Wanneer men ermee rekening houdt dat de datum van het ontstaan van dit werk 1876 is, en Linnig op dat moment dan 34 jaar zou moeten geweest zijn, kan dit Linnig niet zijn, aangezien de geportretteerde veel ouder is. Over de identiteit van de geportretteerde hebben we dus geen zekerheid, maar het is met zekerheid wel een werk van Pieter Van Havermaet. In dit werk is voornamelijk met 'claire-obscur' gewerk: de zeer donkere, bijna zwarte achtergrond steekt sterk af ten opzichte van het oplichtende gelaat van Linnig. In tegenstelling tot de 'grotere' werken van Pieter Van Havermaet, is dit werk geen genrestuk maar een portret in zijn zuiverste vorm. De geportretteerde kijkt als het ware bijna in een spiegel.

8. Portret van François Bongaerts (zie afb. 2)

Dit levensgroot kniestuk is gesigneerd en gedateerd met *P. Van Havermaet 1861*. Het dateert dus uit de studentenperiode van de schilder. Het schilderij is recentelijk aangekocht door de stad Sint-Niklaas en het maakt deel uit van een dubbelportret, nl. François Bongaerts en zijn vrouw Ursule Geerts. Het hangt momenteel in het stadhuis van Sint-Niklaas, in de gang rechts van de inkomhal. François Bongaerts was burgemeester van Nieuwkerken-Waas.

Dit werk kan getypeerd worden als 'het donkere type' van portretten van Pieter Van Havermaet. Veel van deze werken komen uit beginperiode van de schilder en hebben een donkere, monochrome achtergrond. Een ander voorbeeld van een gelijkaardig werk met een een zelfde donkere achtergrond is de *Dame met de kanten kraag* (1855), dat momenteel in het STEM van Sint-Niklaas hangt. Typisch aan deze werken is dat de nadruk in het schilderwerk ligt op de handen en het gelaat van de geportretteerde en op de attributen die in het doek voorkomen. In het dubbelportret van François Bongaerts en zijn vrouw is het zelf zo dat beide figuren zwarte kledij aan hebben, zodat het totaalbeeld nog donkerder wordt. Het portret van François Bongaerts is één van de eerste genre-achtige doeken die Van Havermaet schilderde. We zien Bongaerts namelijk rechstaan aan een tafel. Zijn linkerhand rust op de leuning van een stoel. In zijn rechterhand houdt hij een ganzenveer boven een

boek dat op die tafel ligt. Het lijkt of Bongaerts net iets neergeschreven heeft, of net iets wil neerschrijven. Op die manier spreekt het werk. Het schilderij heeft een vergulde kader met afgeronde bovenhoeken. Aan alle vier de hoeken bevinden zich bloemmotieven. De kaders van François Bongaerts en zijn vrouw zijn identiek.

Afb. 7: Portret voor Willem Linnig (1876, Stedelijk Museum Sint-Niklaas)

Tentoonstellingen van Van Havermaet

Pieter Van Havermaet deed net zoals zijn broer regelmatig mee aan tentoonstellingen. Dit waren in de eerste plaats de Salons voor Schone Kunsten. Deze jaarlijkse, tijdelijke tentoonstellingen werden afwisselend in Brussel, Antwerpen en Gent georganiseerd en werden 'Exposition Triennale', 'Exposition Nationale' of 'Exposition Générale' genoemd. Wanneer er sprake was van een wereldtentoonstelling (bijvoorbeeld in 1885 of in 1894), sprak men van een 'Exposition Universelle'. Op deze kunstsalons werden voornamelijk schilderijen getoond. In mindere mate vinden we ook beeldhouwwerk, lithografieën en zelfs medailles terug. De Salons hadden een uitgesproken internationaal karakter. Er deden naast Belgische kunstenaars ook veel buitenlandse artiesten mee. De Triennale Salons waren geopend voor het grote publiek. Men vroeg 1 frank inkom.

Van Havermaet profileerde zich op deze salons uitsluitend met portretten. Vanaf het jaar 1867 tot en met het jaar 1894, op de wereldtentoonstelling, vinden we Pieter Van Havermaet bijna jaarlijks terug op de Salons voor Schone Kunsten.³⁴ Op deze salons stelde

³⁴ Exposition Nationale, *Catalogue des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et dessin, exécutés par des artistes vivants et exposés au salon d'Anvers, ouvert par la Société Royale pour l'Encouragement des Beaux-Arts*, le 11 Août 1867, Anvers, Imprimerie de J.P. Van Dieren et Comp.; XXVIIe Exposition nationale et triennale de Gand, salon de 1868, notice sur les tableaux et objets d'Arts, exposés au Casino, Gand, Imprimerie de Eug. Vanderhaeghen, Rue des Champs 66; Exposition Générale des Beaux-Arts, 1869, *Catalogue explicatif*, Bruxelles, Imprimerie de Charles Lelong, Rue du Commerce 25; Exposition Nationale, *Catalogue des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et dessin, exécutés par des artistes vivants et exposés au salon d'Anvers, ouvert par la Société Royale pour l'Encouragement des Beaux-Arts*, le 14 Août 1870, Anvers, Imprimerie de J.P. Van Dieren et Comp.; XXVIIIe Exposition nationale et triennale de Gand, salon de 1871, notice sur les tableaux et objets d'Arts, exposés au Casino, Gand, Imprimerie de Eug. Vanderhaeghen, Rue des Champs 66; Exposition Générale des Beaux-Arts, 1872, *Catalogue explicatif*, Bruxelles, Imprimerie de Adolphe Mertens, Rue de l'escalier 22; Exposition Nationale, *Catalogue des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et dessin, exécutés par des artistes vivants et exposés au salon d'Anvers, ouvert par la Société Royale pour l'Encouragement des Beaux-Arts*, le 10 Août 1873, Anvers, Typographie J.-E. Buschmann, Rempart de la Porte du Rhin; XXIXe Exposition triennale de Gand, salon de 1874, notice sur les tableaux et objets d'Arts, exposés au Casino, Gand, Imprimerie de Eug. Vanderhaeghen, Rue des Champs 66; Exposition Générale des Beaux-Arts, 1875, *Catalogue explicatif*, Bruxelles, Imprimerie de Adolphe Mertens, 22, Rue de l'escalier; Exposition Nationale, *Catalogue des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et dessin, exécutés par des artistes vivants et exposés au salon d'Anvers, ouvert par la Société Royale pour l'Encouragement des Beaux-Arts*, le 13 Août 1876, Anvers, Typographie J.-E. Buschmann, Rempart de la Porte du Rhin; XXXe Exposition triennale de Gand, salon de 1877, notice sur les tableaux et objets d'Arts, exposés au Casino, Gand, Imprimerie de Eug. Vanderhaeghen, Rue des Champs 66; Nationale Tentoonstelling, *Catalogus der schilder-, beeldhouw- en bouwkundige werken, gravuren en teekeningen, door levende Meesters uitgevoerd en tentoongesteld in de Zaal van Antwerpen, geopend door de Koninklijke Maatschappij ter aanmoediging der Schoone Kunsten*, op 10 Augusti 1879, Antwerpen, Drukkerij J.-E. Buschmann, Rijnpoortvest; XXXIe Exposition

Van Havermaet één tot drie portretten tentoon. Spijtig genoeg staan in de saloncatalogi meestal enkel de beginletters van de geportretteerden vermeld, zodat we geen zekerheid hebben omtrent de titel van de werken.

In het jaar 1879 behaalde Pieter Van Havermaet een gouden medaille op het Salon van Antwerpen.³⁵ In dat jaar stelde hij 3 portretten tentoon. Dit is de periode dat Van Havermaet in Londen werkte. In de catalogus staat dan ook zijn Londens adres vermeld. Omwille van het internationale karakter van de kunstsalons, is het goed mogelijk dat Pieter Van Havermaet op de salons opgemerkt werd door mensen uit Engeland en dat hij langs die weg zijn Londense opdrachten verkregen heeft. Op het Salon van Brussel van 1890 stelde Van Havermaet het portret van advocaat Armand Auger tentoon, naast het bekende werk 'straatveger', dat momenteel in het Museum voor Schone Kunsten van Antwerpen hangt.³⁶ Op de wereldtentoonstelling in Antwerpen in 1894 stelde Van Havermaet twee portretten tentoon: de bisschop van Gent en de president van de rechtbank van eerste aanleg van Antwerpen.³⁷ Het portret van de president van de rechtbank van eerste aanleg, bevindt zich in het depot van het MAS te Antwerpen. Het andere doek is spoorloos. Niet alleen op de driejaarlijkse kunstsalons toonde de schilder zijn werk. Ook op tentoonstellingen van de lokale kunstkringen van Antwerpen en Gent hing werk van Van Havermaet. Pieter van Havermaet stelde in 1879 het portret van Samuel Laing tentoon voor de 'Cercle Artistique' van Antwerpen³⁸ en in 1883 het werk *Santé!* voor de 'Cercle des Beaux-Arts' van Gent.³⁹

triennale de Gand, salon de 1880, notice sur les tableaux et objets d'Arts, exposés au Casino, Gand, Imprimerie de Eug. Vanderhaeghen, Rue des Champs 66; Exposition Générale des Beaux-Arts, 1881, *Catalogue explicatif*, Bruxelles, Imprimerie Ad. Mertens, Rue d'Or, 12; Exposition Nationale, *Catalogue des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et dessin, exécutés par des artistes vivants et exposés au salon d'Anvers, ouvert par la Société Royale pour l'Encouragement des Beaux-Arts*, le 13 Août 1882, Anvers, Typographie J.-E. Buschmann, Rempart de la Porte du Rhin; Exposition Générale des Beaux-Arts, 1884, *Catalogue explicatif*, Bruxelles, Imprimerie Ve Ch. Vanderauwera, 16, Rue des Sables; XXXIIIe Exposition triennale de Gand, salon de 1886, notice sur les tableaux et objets d'Arts, exposés au Casino, Gand, Imprimerie Eug. Vanderhaeghen, Rue des Champs 62; Exposition Générale des Beaux-Arts, 1887, *Catalogue explicatif*, Bruxelles, Imprimerie et Lithographie Ad. Mertens, 12, Rue d'Or; XXXIVe Exposition triennale de Gand, salon de 1889, *catalogue des tableaux et objets d'Art, exposés au Casino*, Gand, Imprimerie Eug. Vanderhaeghen, Rue des Champs 62; Exposition Générale des Beaux-Arts, 1890, *Catalogue explicatif*, Bruxelles, Imprimerie Veuve Monnom, Rue de l'Industrie 32; Société Royale d'Encouragement des Beaux-Arts d'Anvers, fondée en 1788, Exposition triennale de 1891, *catalogue explicatif*, Anvers, Typographie J.-E. Buschmann, Rempart de la porte du Rhin; XXXVe Exposition, 1792- centenaire -1892, Salon de 1892, *catalogue des tableaux et objets d'art exposés au Casino*, 2e édition; Exposition Générale des Beaux-Arts, 1893, *Catalogue*, Bruxelles, Éditeur E. Lyon-Claesen; Exposition Universelle des Beaux-Arts 1894, *Catalogue Général Illustré*, Imprimerie Bellemans Frères, Anvers.

³⁵ Exposition Nationale, *Catalogue des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure et dessin, exécutés par des artistes vivants et exposés au salon d'Anvers, ouvert par la Société Royale pour l'Encouragement des Beaux-Arts*, le 13 Août 1882, Anvers, Typographie J.-E. Buschmann, Rempart de la Porte du Rhin.

³⁶ Exposition Générale des Beaux-Arts, 1890, *Catalogue explicatif*, Bruxelles, Imprimerie Veuve Monnom, Rue de l'Industrie 32.

³⁷ Exposition Universelle des Beaux-Arts 1894, *Catalogue Général Illustré*, Imprimerie Bellemans Frères, Anvers.

³⁸ *Journal des Beaux-Arts et de la Littérature*, 15-01-1879 p. 1.

³⁹ *Journal des Beaux-Arts et de la Littérature*, 15-02-1883, p. 18.

Van Havermaet en het 'Kunstverbond'

Pieter Van Havermaet was lid van de 'Cercle Artistique, Littéraire et Scienifique d'Anvers', later het 'Kunstverbond' genaamd. De Cercle artistique, littéraire et scientifique d'Anvers werd in 1852 in Antwerpen opgericht. De vereniging stelde zich tot doel kunsten en wetenschappen te stimuleren en hun beoefenaars en liefhebbers met elkaar in contact te brengen. De Cercle artistique groeide snel uit tot een geliefde ontmoetingsplek waar de welgestelde elite van Antwerpen volop kon genieten van het ruime aanbod aan concerten, tentoonstellingen, lezingen, toneelvoorstellingen en luisterrijke feesten. De vereniging was gehuisvest in de verlaten lokalen van de schuttersmaatschappij Willem Tell in de Willem Tellstraat en in het huis De stad Sevillien in de Arenbergstraat. In 1864 werden beide panden kundig verbouwd onder leiding van architect Eugène Gife. Meer dan honderd jaar later, in 1968, kocht het Antwerps Provinciebestuur het gebouw en vestigde er het Provinciaal Centrum Arenberg, de huidige Arenbergschouwburg.⁴⁰

In de deze schouwburg versieren twaalf meer dan levensgrote portretten van historische figuren de muren van de monumentale traphal.

Tien daarvan maakten deel uit van een reeks van zesentwintig die een panorama toonden van roemrijke figuren uit het verleden van Antwerpen. Deze schilderijen waren destijds ondergebracht in de Grote Zaal of de Feestzaal van het Kunstverbond. Ze zijn ingehuldigd in 1873 in aanwezigheid van koning Leopold II. In 1929 werden de twaalf portretten overgebracht naar de trapzaal. Het overige deel van de schilderijen zijn daarna uit het gebouw van het Kunstverbond verwijderd.

Eén van die twaalf werken, het portret van Daniel Seghers (1590 – 1661), werd geschilderd door Pieter Van Havermaet. Andere schilders die eveneens een portret leverden waren o.a. J. Bellemans, A. De Wilde, N. De Keyser en G. Guffens.

Het portret van Daniel Seghers (zie afbeelding) is een olieverf op doek. Het meet 264 x 128 cm en is onderaan rechts gesigneerd met *P. Van Havermaet 81*. Het voorgestelde personage, Daniel Seghers werd geboren te Antwerpen als zoon van een zijdekoopman. Na de dood van zijn vader bekeerde zijn moeder zich tot het calvinisme en emigreerde naar de Noordelijke Nederlanden. Later keerde Seghers terug naar Antwerpen en leerde het schildersvak bij Jan Breughel de Oudere. Hij trad toe tot de orde der Jezuïeten en werd priester gewijd in 1625. Na een reis naar Italië van twee jaar vestigde hij zich definitief in het klooster te Antwerpen. Hij werkte er heel zijn leven als schilder van bloemen in potten en in kransen. De figuren daarbij werden vaak geschilderd door andere kunstenaars, zoals Cornelis Schut, Thomas Willeboirts en Gonzales Coques.

Van Havermaet heeft de figuur van pater Seghers exact gekopieerd van een prent in de reeks kunstenaarsportretten die Jan Meyssens in 1649 in Antwerpen heeft gepubliceerd. Deze prent is op zijn beurt gebaseerd op een prent van Paul Pontius naar een verloren portret van Seghers dat de Leidse kunstenaar Jan Lievens (1607-1674) naar het leven

⁴⁰ Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen: Onderzoeksnieuws, Kunst voor een feestzaal, Kersen van Lawrence Alma-Tadema
www.kmska.be/export/sites/kmska/content/Documents/Onderzoek/Kersen_NL.pdf opgehaald op 19-09-2016.

geschilderd heeft tijdens zijn verblijf in Antwerpen. In dit schilderij werd Seghers ten halve lijven getoond.

In het schilderij van Van Havermaet is Seghers ten voeten uit afgebeeld. Nog een verschil is dat Van Havermaet Seghers in een interieur afbeeldt, terwijl hij in de prent in een landschap staat. In tegenstelling tot de prent, is Seghers in het schilderij van Van Havermaet aan het schilderen. Het geschilderde bloemstuk en de bloempotten op het tafeltje moeten duidelijk maken dat de Jezuïet roem heeft verworven als accuraat schilder van bloemen.⁴¹

Afb. 8: Portret van Pater Seghers (1873?, Arenbergsschouwburg Antwerpen)

Evaluatie van het werk van Van Havermaet volgens bronnen

Het werk van Pieter Van Havermaet werd destijds met goede kritieken onthaald. Dit kan men lezen in het *Journal des Beaux-Arts*. Het werk van Pieter Van Havermaet wordt zelfs in die mate geapprecieerd, dat men het vergelijkt met werken van grote schilders. Zo deed Van Havermaet mee aan het Salon van Gent in 1877. Men schrijft: “M. Van Havermaet die nog meer aanzien verkregen heeft, heeft een portret van een vrouw tentoongesteld, dat op het Gentse salon fenomenaal is opgevallen. Het is zeer krachtig van uitdrukking, geschilderd met een zeer groot gemak, met een levensechte pose en met een krachtige en frisse kleurtonaliteit. Het is zoals men zegt ‘Vlaamse schilderkunst’, ondanks de mensen die zeggen dat tot op heden schilders zoals Memling, Metsys, Van Eyck, Rubens, Van Dyck en Jordaens nog niet zijn overtroffen.”⁴²

In het *Journal des Beaux-Arts* van 1879 kan men het volgende lezen: “Het belangrijke kunstwerk van M. P. Van Havermaet dat tentoongesteld werd in de Kring is sterk opgemerkt geworden. Dit werk, het portret ten voeten uit van de eervolle Samuel Laing, lid van het Britse Parlement en oud-minister van financiën voor Indië, is een van de mooiste zaken die we van deze kunstenaar zagen tot hiertoe. Het is een werk dat op alle vlakken geslaagd is. Alle kwaliteiten die men in de beste werken van Van Havermaet vindt, komen hier samen op een nog hoger niveau. We worden in beslag genomen door de overeenkomst en de echtheid van het werk, zonder het model te kennen. Het prachtig gemodelleerde hoofd heeft een glans van intelligentie. De kleur is briljant zonder enige buitensporigheid. Samuel Laing is afgebeeld met een buitengewone nuchterheid. Men moet een groot talent zijn om met zo weinig middelen een dergelijk werk te maken, in die mate zelf dat men zou denken dat het geschilderd is door een ancien.”⁴³

Nog een laatste kunstkritiek is deze uit het *Journal des Beaux-Arts* van 30 september 1879: “Er bevinden zich enkele goede portretten in het Salon. De meest noemenswaardige zijn zonder twijfel die van Pieter Van Havermaet. Eén daarvan, een gewone buste, krijgt mijn

⁴¹ Van de Velde, Carl, *Negentiende-eeuwse portretten uit het Kunstverbond van Antwerpen*, 1 oktober – 30 december 1997, Provinciaal Centrum Arenberg, Antwerpen, p. 37-40.

⁴² *Journal des Beaux-Arts et de la Littérature*, 31-10-1877, p. 159.

⁴³ *Journal des Beaux-Arts et de la Littérature*, 15-01-1879 p. 1.

voorkeur. Het schilderij heeft de kwaliteiten van bepaalde Hollandse meesters uit de zeventiende eeuw. Bij het aanschouwen van dit werk zou men denken dat men voor een Th. De Keyser of een Mytens van 'de beste eeuw' staat. De schilderkunst van Van Havermaet getuigt van een onovertroffen echtheid en eenvoud. Van Havermaet schildert met kennis. Zijn kleurtonaliteit is zeer krachtig.⁴⁴

Afb. 9: portret van Samuel Laing (National Railway Museum Londen)

Bekende leerlingen van Pieter Van Havermaet

Tijdens de elfjarige loopbaan van Pieter Van Havermaet aan de Academie Van Antwerpen zijn er heel wat leerlingen de revue gepasseerd die ook een groot kunstenaar werden. In de jaarlijkse verslagen van de Academie⁴⁵ kunnen we alle leerlingen terugvinden die in de prijzen vielen. Ze verkregen een zilveren medaille (grande module). Zo vinden we voor de lessen die Van Havermaet gaf telkens 6 leerlingen terug die op de een of andere manier uitblonden in hun werk. Hieronder enkele voorbeelden van bekende leerlingen van Pieter Van Havermaet.

Antoon van Welie

Antoon van Welie was één van de zes leerlingen die in 1887 in de tekenklas van Pieter Van Havermaet een zilveren medaille van de regering ontvingen.⁴⁶ Van Welie werd op 18 december 1866 in Afferden geboren en stierf in Den Haag op 24 september 1956. Hij was in het begin van de twintigste eeuw zowel in Nederland als in het buitenland een beroemd portretschilder. Hij behaalde zijn eerste successen in Parijs en woonde nadien beurtelings in Parijs, Londen en Rome. In Nederland werd Den Haag zijn stad. In Den Haag schilderde Van Welie portretten van bekende staatslieden, kunstenaars, leden van het Koninklijk Huis en andere leden van de aristocratie. Daarnaast maakte hij ook interessant symbolisch werk. Van Welie werd zozeer gewaardeerd dat de Franse kunstcriticus Camille Mauclair een monografie over hem schreef.⁴⁷

⁴⁴ *Journal des Beaux-Arts et de la Littérature*, 30-09-1879, p. 136.

⁴⁵ Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1886-1887, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1887, p.5; Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1887-1888, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1888, p.5; Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1888-1889, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1889, p. 7; Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1889-1890, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1890, p.45.; Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1890-1891, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1891, p. 8; Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1891-1892, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1892, p.8; Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1892-1893, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1893, p.26; Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1893-1894, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1894, p.26; Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1894-1895, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1895, p. 6 & 28.

⁴⁶ Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1886-1887, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1887, p.5.

⁴⁷ Wikipedia: Antoon Van Welie https://nl.wikipedia.org/wiki/Antoon_van_Welie opgehaald op 1-9-2016.

Frederick William Elwell

In 1889 valt Frederick Elwell in de prijzen voor het vak 'Teekening der figuur naar het leven en naar het antiek' met een zilveren medaille.⁴⁸ Elwell (29/06/1870 – 03/01/1958) was een Engelse kunstschilder en maakte voornamelijk portretten, interieurs en figuratieve objecten. Hij studeerde aan de Lincoln School of Art en vervolgens aan de Academie van Antwerpen en de Académie Julien in Parijs. Zijn werk wordt gekenmerkt door een krachtige en realistische stijl en toont zijn interesse in het uitbeelden van het plaatselijke leven van Yorkshire.⁴⁹

Hubert Coeck

Hubert Coeck werd in 1892 gelauwerd voor zijn prestaties in de lessen van 'Teekening der figuur naar het leven en naar het antiek', gegeven door Pieter Van Havermaet.⁵⁰ Coeck werd in Niel geboren op 31 december 1871 en overleed aldaar op 2 mei 1944. Hij maakte naam met het portretten van zijn dorpsgenoten en het weergeven van dorps- en streekgezichten. Zijn productie was erg omvangrijk. Af en toe deed hij ook aan decoratieschilderen.⁵¹

Eugeen Van Mieghem

Ook Eugeen Van Mieghem zou in de tekenklas van Van Havermaet een zilveren medaille in de wacht slepen, en dat voor het academisch jaar 1894-1895.⁵² Van Mieghem, een Antwerpenaar, werd geboren op 1 oktober 1875 en overleed op 24 maart 1930. Rond 1892 schreef Van Mieghem zich in op de Antwerpse Academie, waar hij in contact kwam met vele nieuwe invloeden. Door de jongerenvereniging 'De Kapel' maakte hij kennis met de ideeën van het anarchisme. In 1896 wordt Van Mieghem van de Academie verwijderd (door dezelfde leraar die tien jaar eerder Van Gogh deed vertrekken). Hij zou de kunstenaar worden van het typische havenvolk: de buildragers, de zakkenmaaksters, emigranten, schippers, hoertjes en zwervers. Als geen ander heeft hij het leven van de gewone mens, levend en werkend in een wereldhaven, getekend en geschilderd. Na zijn eerste individuele expositie in 1912 in het Antwerpse Koninklijk Kunstverbond, volgde eindelijk internationale belangstelling met groepstentoonstellingen in Keulen en Den Haag. Tot aan zijn dood in 1930 nam Van Mieghem bijna jaarlijks deel aan de Antwerpse groepstentoonstellingen van 'Kunst van Heden' en de Brusselse salons van de Belgische aquarellisten. Na zijn dood toonden talrijke binnen- en buitenlandse musea zijn werk op groepstentoonstellingen over Belgische kunst. Na de Tweede Wereldoorlog verdwijnt zijn oeuvre echter in de vergetelheid, vooral

⁴⁸ Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1888-1889, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1889, p. 7.

⁴⁹ Wikipedia: Frederick William Elwell https://en.wikipedia.org/wiki/Frederick_William_Elwell opgehaald op 1-9-2016.

⁵⁰ Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1891-1892, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1892, p. 8.

⁵¹ Wikipedia: Hubert Coeck https://nl.wikipedia.org/wiki/Hubert_Coeck opgehaald op 1-9-2016.

⁵² Koninklijke Academie der Schone Kunsten van Antwerpen, academisch jaar 1894-1895, jaarlijksch verslag, Antwerpen, drukkerij J.-E. Buschmann, 1895, p. 6 & 28.

door het ontbreken van enige studie of boek. Momenteel wordt zijn werk door internationale kunstcritici gesitueerd naast figuren als Käthe Kollwitz, de Toulouse-Lautrec en Steinlen.⁵³

Conclusie

Pieter Van Havermaet was net zoals zijn broer een gerenommeerd 19^{de}-eeuwse kunstenaar. Hij was een geliefd portretschilder van de welgestelde bourgeoisie. Hij werkte niet alleen in België, maar heeft ook een periode in Londen gewerkt om daar enkele figuren te portretteren. Naast portretten, schilderde Pieter Van Havermaet ook af en toe een landschap. Tijdens mijn onderzoek naar het oeuvre van de kunstenaar, heb ik echter geen enkele afbeelding van een geschilderd landschap van Van Havermaet teruggevonden. Hoe dan ook, op tentoonstellingen profileerde de schilder zich bijna uitsluitend met portretten. Van Havermaet kreeg een degelijke academische opleiding want hij studeerde zowel aan de Stedelijke Academie van Sint-Niklaas, alsook aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Antwerpen. Zijn leermeesters waren respectievelijk August De Wilde en Joseph Van Lerius. Vanaf 1886 tot aan zijn dood gaf Van Havermaet zelf ook tekenles aan de Koninklijke Academie van Antwerpen.

Het oeuvre van Van Havermaet is realistisch. We kunnen een tweetal typevoorbeelden van zijn portretten aanduiden. Enerzijds is er het 'donkere type'. In dit geval is de achtergrond van het werk zeer donker, monochroom en ligt de nadruk op het gelaat, de handen en de attributen van de geportretteerde. Veel van deze werken komen uit zijn beginperiode. Anderzijds zijn er ook werken met meer aandacht voor de achtergrond, en de (interieur)elementen. Deze portretten hebben een lichtere indruk, hebben meer contrasten en zijn dikwijls samengesteld uit aardepigmenten.

Van Havermaet speelde ook met het 'genre-achtige' in zijn portretschilderkunst. We zien de geportretteerden alsof ze bezig zijn met iets, alsof het een voorval is uit het dagelijkse leven. Een voorbeeld hiervan is het kinderportret van Amélie Baschwtiz, die een (nieuwjaars)brief aan haar vader vastheeft. Van Havermaet stelde ook graag 'een decor' samen. Bepaalde elementen, zoals een gestoffeerde stoel, een tafeltje, een tapijt met bloemmotieven en een (houten) lambrisering komen regelmatig terug in zijn werk. Sommige werken zijn echter portret 'pur sang'.

Van Havermaet had aan de Academie van Antwerpen vele leerlingen. De meest noemenswaardige is Eugeen Van Mieghem. Deze man werd bekend met het in beeld brengen van het leven in de Antwerpse haven. Van Mieghem tekende heel veel, dus moeten de tekenlessen van zijn leermeester een goede basis geweest zijn voor zijn oeuvre.

⁵³ Wikipedia: Eugeen Van Mieghem https://nl.wikipedia.org/wiki/Eugeen_Van_Mieghem opgehaald op 1-9-2016.